

ORHAN KEMAL'İN BAZI ROMANLARINDA BİR ELEŞTİRİ UNSURU OLARAK DİN

Fikret USLUCAN*

Dinler, insanlara daha iyi bir dünya, daha iyi bir yaşam sunmaya çalışır. Bunu başaramayınca da kuru bir öte dünya vaat eder.

Orhan Kemal¹

ÖZET

Bu makalede öncelikle sosyal gerçekçi roman konusu irdelenmiştir. Daha sonra sosyal gerçekçi anlayışla yazan Türk romancılarından Orhan Kemal'in toplumsal bir eleştiri unsuru olarak din ve dinle ilgili meseleleri ele alış biçimi ortaya konmuştur. Yazarın Baba Evi, Bereketli Topraklar Üzerinde, Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Eskici Dükkânı, Kanlı Topraklar, Yalancı Dünya adlı eserleri bu bağlamda değerlendirilmiştir. Orhan Kemal'in eserlerinde dini, halkın ıstıraplarının sebeplerinden biri olarak algıladığına işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler 1. Orhan Kemal 2. Sosyal gerçekçilik 3. Roman 4. Din

ABSTRACT

In this article social realistic novel matter was researched first. After that Orhan Kemal's who is one of the Turkish novelist write with social realistic mind style of taking up the problems religion and relation with religion was bring up like a social criticism component. Baba Evi, Bereketli Topraklar Üzerinde, Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Eskici Dükkânı, Kanlı Topraklar, Yalancı Dünya are named of his Works were evaluated in this context. In Orhan Kemal's Works/novels religion is one of the reason of people's pain/misery and our article explain this matter.

Key Words: 1. Orhan Kemal 2. Social realistic 3. Novel 4. Religion

Sosyal Gerçekçi Roman

Yazar, kendi fildişi kulesine çekilmiş bir insan bile olsa, içinden çıktığı toplumun bir ferdidir ve o, toplumundan ayrı düşünülemez. Bir yazar, öncelikli olarak sosyal bir amaç gütmeyi söylese de,

* (Yrd.Doç.Dr), Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Öğretim Üyesi.

¹ Nurer UĞURLU, **Orhan Kemal'in İkbal Kahvesi**, Cem Yay., İstanbul (t.siz), ss. 42-43.

sadece estetik kaygılarla eserini kaleme almayı amaçlasa da kendi toplumunu az ya da çok, eserinde yansıtır. Sosyal bir gâyesi olan yazarlar da toplumunun, kendince, aksayan yönlerini dile getirir, toplumuna mesajlar verir. Reçete sunup sunmamaksa yazarın sanat anlayışına bağlıdır. Eleştirel gerçekçi romanların reçete sunmadığı, sosyal gerçekçi romanlarınsa, gösterilen aksaklıklara reçete sunduğu yaygın bir kanaattir.

Sosyal gerçekçi romancı, kendi gerçekçilik anlayışıyla ele aldığı konuyu romanına aktarırken belirli bir dünya görüşüne dayanır. Tipleştirme, karakter çizme; doğa, çevre ve eşya betimlemeleri hep buna göre olur. Romancılar, insanların toplumsal ilişkilerini belirleyen ve düzenleyen sebepleri eserlerinde yansıtırken ne kadar yansız ve nesnel davranırlarsa davransınlar; içinde soludukları toplumun aksayan, çürüyen yanlarına da parmak basmışlardır. Çünkü gerçekçi romancılar, kahramanların kişiliklerini çizerken onların düşünce ve davranışlarını yönlendirip biçimlendiren, koşullandıran, toplumsal etkenleri de görmüş ve tanımışlardır. “Bu yapıtlar varsıllarla yoksulların, yönetici sınıflarla halk sınıflarının, tüm kurumlarıyla anamalcı ve kentsoylu düzenin çatışmalarına ayna tutar. Bu düzeni eleştirir, acımasızlığını, insan dışılığını gösterir.”²

Yazarlar toplumsal bir yozlaşmanın edebî esere aktarılması ve bu yolla toplumun etkilenmesinin nasıl gerçekleştirileceği konusunda farklı düşünceler ileri sürmüşlerdir. Bazıları, bu amaca ulaşmak için sergileme ve betimlemenin yeterli olduğunu, yazarın kendi dünya görüşünü, toplumsal düşüncelerini açıkça söylemesinin gerekli olmadığını savunur. Etkili olduğu kabul edilmekle beraber bu yöntem kullanıldığında, olayların canlı bir şekilde resmedilmesine dikkat edilmeli, hayal dünyasından ya da gerçek dünyadan alınan olaylar okuyucuyu, yazarın amaçladığı şekilde derinden etkileyecek biçimde düzenlenmelidir. Bazıları da yazarın roman, hikâye ya da tiyatro eserlerinde okuyucusunu açıkça kendi savunduğu ilkelere çağırarak zorunda olduğuna inanır.³

Eleştirel gerçekçilerde toplum, çatışan insan ve sınıf çıkarlarının bir savaş alanıdır. Bu savaş ve savaşın geçtiği fiziksel ve toplumsal çevreler gerçekçi yazarların çoğunun eserlerinde görülmektedir. Eleştirel gerçekçilik, anamalcı ve kentsoylu yaşama biçiminin yırtıcılığına, insanı sömürüp tüketişine başkaldırır. Çünkü eleştirel gerçekçi yazarlar, toplumsal çözümlmeye ağırlık vermişlerdir. Çözümlemeyi derinleştirdikçe anamalcılığın insan doğasını nasıl çarpıtıp biçimsiz-

² Emin ÖZDEMİR, **Yazınsal Türler**, Bilgi Yay., İstanbul 1999, s. 311.

³ Ali ŞERİATİ, **Sanat**, (Çev.: E. Okumuş, Ş. Öcal, S. Okumuş), Şura Yay., İstanbul 1997, ss. 155-157.

leştirdiğini görmüşlerdir. Yığınların, çalışan milyonlarca insanın yoksulluğun bataklığına saplandığına şahit olmuşlardır. Serveti ve sermayeyi elinde tutanların, sahip oldukları servet ve sermayeyi, çalışan insanların alın teriyle elde ettiklerini anlamışlardır. Bu romancılar, anladıklarını eserlerine aktarırken de kendilerini eleştirel bir tutum içinde bulmuşlardır. Böylece sermaye ile emek arasındaki çatışmayı görmüşler; ancak bunu tüm boyutlarıyla kavrayamamışlardır. “Eleştirel gerçekçiliğin bir ileri aşamasına toplumcu gerçekçilik adı verilmektedir. Sosyal gerçekçilik, çağdaş gerçekçiliğin ta kendisidir. Eleştirel gerçekçiliğin yöntemini, yolunu yordamını tümüyle içerir. Ondan ayrılığı, belirleyici bir bakış açısı, bir perspektif niteliğindedir.”⁴

Sosyal gerçekçilik de eleştirel gerçekçilik gibi insanı, doğal ve toplumsal çevresiyle birlikte ele alır. Bireyin ruhsal davranışlarını, edim ve eylemlerini çizerken onu oluşturan toplumsal yapıdan ayırmaz. Böylece bu tür romanlarda da toplumsal çözümleme yöntemi ağır ve etkin bir öge olarak ele alınır. İnsan; değişmeyen, durağan bir varlık olarak ya da tüm bozuklukların bir bileşkesi biçiminde düşünülemez. Daha doğrusu insan, kişiliğini biçimlendiren ve yönlendiren toplumsal koşulların bir oyuncağı gibi algılanmaz.⁵

Sosyal gerçekçi roman; hem konu, hem konunun işlenişi, hem insanın algılanışı bakımından kendine özgü özellikleri olan bir roman türüdür. Sosyal gerçekçilik; bütün edebî türlerden ve roman türünden insanda toplumsal bilincin gelişim ve oluşum sürecini göstermesini bekler. Sosyal gerçekçi anlayış, edebî eserlerden; toplumu bilinçlendirme, bilinçlenmeyi devrimci bir dönüşüm doğrultusunda geliştirme işlevini bekler, edebî eserlere bu işlevi yükler. Sosyal gerçekçi roman, bu işlevi yerine getirmek için iki yol seçer: “Yansıtılan gerçek; salt olan, varolan durum değil, bu olan ya da varolan durumun gelecekte alacağı biçimi de gösterirler. Şöyle de diyebiliriz, hem içinde yaşanan gerçeği, hem de bu gerçeğin toplumcu devinimle alacağı biçimi de yansıtır. Böylece okuyucunun düş gücü, özlem ve istemleri de kamçılanmış olur. Bunun gibi olursa olumlu tip ve kahramanlar sunma da toplumcu gerçekçi romanın işlevini yerine getirmenin bir başka yoludur. Çünkü öykünülecek bir kişiliği vardır olumlu kahramanın.”⁶ Olumlu kahraman kendi bireysel çıkarını, toplumun çıkarlarıyla birleştirir. Toplumsal aksaklıkları gidermek için savaşıyor. Sınıfsal bir bilinçle sahiptir. Bu bilinçle her güçlüğü katlanır, sınıfsız bir toplum düzeninin gerçekleşmesi için çaba harcar.

⁴ Emin ÖZDEMİR, A.g.e., s. 313.

⁵ Emin ÖZDEMİR, A.g.e., ss. 314-315.

⁶ Emin ÖZDEMİR, A.g.e., ss. 316-317.

Terimsel anlamıyla sosyal gerçekçilik Rusya'da doğmuş ve gelişmiş edebî akımlardan biridir. Ancak sosyal gerçekçi roman, birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Bunların başında roman gerçeğinin bir yana atılması, romanın araçlaşması, okuru bir düşünceye ulaştırmak için romanı oluşturan unsurların sunileştirilmesi gelmektedir. Söz gelişi, roman kişileri bazı kuramları açıklayıcı bir kişilikle okuyucunun karşısına çıkarlar. Bunların kişilikleri toplumsal etkenlerle ya da nesnel güçlerce belirlenmez. Tipiklikten de yoksundurlar. Bu kişiler şematizmin veya bir tür şablonculuğun ürünüdür. Sosyal gerçekçi romanın şematizme düşmemesi, roman yazarının, insan güdülerini ve kişiliğini şekillendiren çatışmaları doğru algılamasına bağlıdır.

Sosyal gerçekçiliğin, eleştirel gerçekçiliğin daha ileri bir aşaması olduğu yukarıda belirtilmişti. Emin Özdemir, bu açıdan bakıldığında, Türk romanında bu türün belirgin örneklerinin hemen hemen olmadığını söyler.⁷ Toplumcu gerçekçi romanın “kimi özellikleri (zengin-fakir, ağa-köylü, patron-işçi, ezen-ezilen çatışmaları gibi) kimi yazarlarca uygulama alanına konmaktadır. Şöyle de söyleyebiliriz, son yıllarda romanımızda alttan alta gelişen bir yönsemedir toplumcu gerçekçilik. Özellikle insanı toplumsal ilişkilerin dışına atmadan, soyutlamadan ele alma; doğal ve toplumsal çevresiyle verme Sabahattin Ali'nin **Kuyucaklı Yusuf**'undan Fakir Baykurt'un **Tırpan**'ına, Orhan Kemal'in **Bereketli Topraklar Üzerinde**'sinden Yusuf Akçam'ın **Kanlı Derenin Kurtları**'na, Yaşar Kemal'in **İnce Memet**'ine, **Yer Demir Gök Bakır**'ına, **Ölmez Otu**'na, **Orta Direk**'ine değin bir çok yapıtta görünür.”⁸

Bu romanlarda birçok insan kendi emeğinin ve yerinin bilincine varma yolundadır. Yaşadıkları çağdışı koşulların farkına tamamen varmalar da, bunlardan kurtulma, daha iyi bir yaşama düzeyine ulaşma tutkusu içindedirler. Bu tutku kuşkusuz bireysel düzeydedir ve henüz toplumsal çıkarlarla tam bir uyuma göstermez. Bu açıdan bakıldığında anılan toplumcu gerçekçi Türk romanları; Gorki'nin **Ana**'sı, Şolohov'un **Ve Durgun Akardı Don**'u, **Uyandırılmış Toprak**'ı, Nikolay Ostrovski'nin **Ve Çeliğe Su Verildi**'si gibi eserlerin düzeyine çıkamamışlardır. “Toplumcu gerçekçi yaklaşım belli belirsiz bir yönsemedir bugün için romanımızda.”⁹

Unutulmamalıdır ki, kimi eleştirmenler, romanlarda işlenen ana konulara bakarak kimileri de romancının gerçeği algılayış ve yansıtış biçimine ve anlatım yöntemine bakarak romanları sınıflandırmıştır.

⁷ Emin ÖZDEMİR, A.g.e., s. 319.

⁸ Emin ÖZDEMİR, A.g.e., s. 320.

⁹ Emin ÖZDEMİR, A.g.e., s. 320.

Bunların tümü bir bakıma “kategorik sınıflandırma”dır. Hemen hemen her romanda değişik boyutlar vardır. Bütün boyutları kuşatacak ortak bir adla adlandırma bir bakıma imkânsız görünmektedir. Nasıl ki “sanatçının yaratım yöntemi için değişmez kurallar konulmazsa; sanatçının yaratılarını ayırma, adlandırma için de değişmez kurallar saptanamaz. Bir roman belli bir yönüyle bir başka ad altına da girebilir. Ancak bu değişik boyutlardan hangisi romanda daha ağır basıyorsa, daha çok kuşatıyorsa, o boyutuyla adlanabilir belki.”¹⁰

Bir Eleştiri unsuru Olarak Din

Sosyal gerçekçi sanat anlayışını benimsemiş yazarların eserlerinde -özellikle köy yaşamını kendine konu edinmiş romanlarda- birer alt ve üst yapı unsuru olarak “ekonomik güçlükler ve bunlara bağlı hususlar, sosyal hayattaki çatışmalar, nüfuz edinme çabaları, din, gelenek, teknoloji, ideoloji, devlet-halk çatışması, eğitim, aile vs.” her zaman ele alınmıştır.¹¹ Bir üstyapı unsuru olarak din ve dinle ilgili meseleler de sosyal gerçekçi sanatta özellikle de romanda her zaman işlenmiş ve bir eleştiri unsuru olarak görülmüştür.

Popüler İslâmî romanlar¹² bir kenara bırakılırsa, ki bunların dine ve din adamına bakışları daha baştan bellidir, Türk romanında dine ve din adamına bakış, araştırmacılar tarafından temelde üç kısma ayrılmaktadır:

a. Dini ve din adamını tamamen olumsuz yönleriyle ele alanlar (Reşat Nuri Güntekin'in **Yeşil Gece** romanında olduğu gibi).

b. Hem olumlu hem olumsuz din adamı tipine yer verenler:

- Olumsuz tipin ön planda olduğu romanlar (Halide Edip'in **Vurun Kahpeye** romanında olduğu gibi).

-Olumlu tipin ağırlıkta olduğu romanlar (Ahmet Altan'ın **Kılıç Yarası, İsyan Günlerinde Aşk** romanlarında olduğu gibi).

c. Dine ve din adamına olumlu yaklaşanlar (Tarık Buğra'nın **Küçük Ağa** romanındaki gibi).¹³

¹⁰ Emin ÖZDEMİR, A.g.e., s. 320.

¹¹ Ramazan KAPLAN, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**, Akçağ Yay., Ankara 1997.

¹² Şaban SAĞLIK, **Kitle Kültürü ve Popüler İslâmî Romanlar**, *Dergâh*, S. 106-107-108-109, Aralık 1998-Mart 1999. Sağlık, bu hacimli makalesinde, popüler İslâmî romanların yapısal ve tematik özelliklerini, ortak yanlarını incelemiştir.

¹³ Ramazan GÜLENDAM, **Türk Romanında Dine ve Din Adamına Bakış**, *Hece* - Türk Romanı Özel Sayısı, S. 65-66-67, Mayıs-Haziran-Temmuz, s. 303.

Gülendam'a göre, Türk toplumunda sosyal hayatı düzenleyici role sahip olan unsurlardan dinin ve onun temsilcilerinin yani din adamlarının veya yaşantısını dine göre düzenlemeye çalışan dindar insanların, Türk romanında çoğunlukla gerçek veya gerçeğe yakın yönleriyle ele alınıp işlendiği söylenemez. Özellikle köy romanları ve Milli Mücadele'yi konu edinen romanlar düşünülünce, bu hükmün doğruluğu daha iyi anlaşılacaktır. Köy romanlarında ve birkaç istisna dışında Kurtuluş Savaşı yıllarını anlatan romanlarda, dine ve din adamına veya dindar insana ve dinî değerlere saldırma, onları aşağılayıp kötüleme, ortak bir tutum şeklinde görülmektedir. Genel olarak köy romanlarında haksızlığa ve zulme uğrayan kişiler, dine önem vermeyen kişilerken; sömürü zulüm ve haksızlığı yapanlar daima dindar insanlardır. Bu kimseler dini, kendi çıkarlarına âlet eden şahıslar olsa bile, işin bu yönü köy romanlarında hiç vurgulanmaz ve insanı, "insan olarak değil, birtakım kalıplara göre" ele alan "sözde gerçekçi" bu tip romanların çoğu, "parçayı bütün yerine koyma" veya "özel genelleştirme hatası"ndan kurtulamazlar. Bunun sebebini, Gülendam'a göre, yazarların meseleye ideolojik yaklaşmasında aramak gerekir.¹⁴

Sosyal gerçekçiliği, sanat görüşü olarak benimsemiş olan yazarlar, eserlerinde toplumcu gerçekçiliğin temel argümanlarından alt ve üst yapı oluşumlarını malzeme olarak seçmiş ve işlemişlerdir. Din, alt yapının belirlediği bir üst yapı olgusudur ve sosyal gerçekçi romanlarda, bir toplumsal eleştiri unsuru olarak görülmektedir. Bütün bunlardan sonra eserlerini sosyal gerçekçi anlayışla yazan Türk romancılarından Orhan Kemal'in romanlarında toplumsal bir eleştiri unsuru olarak din ve dinle ilgili meselelerin ele alınış biçimine değinilebilir. Bu başlık altındaki bir araştırmanın, bir makalenin sınırlarını ziyadesiyle aşacağı düşünülerek, Orhan Kemal'in romanlarından **Baba Evi, Bereketli Topraklar Üzerinde, Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Eskici Dükkânı, Kanlı Topraklar, Yalancı Dünya** bu araştırmaya örnek olarak seçildi.

Orhan Kemal'in Romanlarında Eleştiri Unsuru Olarak Din

Yirmi altı romana, dört uzun hikâyeye, iki yüz kırk küçük hikâyeye, çok sayıda anı, röportaj, senaryo ve tiyatro eserine imza atan Orhan Kemal, bu eserlerinde Türk toplumunun sosyal problemlerini dile getirmeye çalışmıştır. Orhan Kemal'in eserlerinde "ekonomik meseleler, sınıf çatışmaları, dinî meseleler, ailevî meseleler, kurumsal meseleler, siyasî ve ideolojik sorunlar, parti kavgaları vs." ele alınan belli başlı sosyal problemlerdir.

¹⁴ Ramazan GÜLENDAM, A.g.m., s. 303.

Sosyal gerçekçi edebiyat anlayışına sahip –kendi deyişiyile aydınlık gerçekçi-¹⁵ bir sanatçı olan Orhan Kemal'in, kendi toplumunun problemlerini romanlarında yansıtması doğaldır. Sanatçıyı “Herşeyden önce bir fikir adamı olması lazım gelen sanatçı, sosyal endişelerini sanat yoluyla belirten insandır.” diye tanımlayan Orhan Kemal, bu tanımlamanın simgesi bir yazar olarak gösterilir.¹⁶

Orhan Kemal'in romanlarında, ele aldığı konu çeşitliliğine uygun olarak, günlük ekmeğinin peşinde koşan, uğradığı haksızlıklar, düzensizlikler içinde ezilmiş, sevgiden yoksun, başkalarının yüzünden kahr çeken pek çok kişiyle karşılaşılır. Daha çok köylü, kasabalı ya da kentlerin yoksul semtlerinde oturan, ırgatlık yapan, fabrikada işçi olarak çalışanların karşısında patronlar ve ağalar vardır. Genellikle belli ve düzenli bir eğitim görmeyen bu kişiler değişik yaratılıştaki ve psikolojik yapıdadırlar. Bu insanların büyük bir çoğunluğu, içinde buldukları güç koşullara rağmen yine de gelecekte umutludurlar.

Orhan Kemal, kendi gerçekçilik anlayışını da şu şekilde anlatır: “... Olmakta olanı olduğu gibi yansıtmak, başka bir deyimle, doktorun hastasındaki hastalığı görmekle yetinmesi gibi bir şey. Benim aradığım gerçekçilik yalnızca bu kerte kalmamalı. Onun için sanatçı gerçeğin ölçülerini kendinde toplayıp ‘olmuş mu?’ ile birlikte ‘olabilir mi?’nin karşılığını verebilmeli. Bununla da kalmamalı, ‘nasıl olmalı?’ya da karşılık bulabilmelidir. Sanatçı doğanın kopyacısı değil, kendinden bir şeyler katan bileşimci olmalıdır.”¹⁷ Orhan Kemal'e göre

¹⁵ Asım BEZİRCİ, **Orhan Kemal**, Tekin Yay., 2. bsk., İstanbul 1984, s. 53.

¹⁶ Olcay ÖNERTOY, **Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1984, s. 108. Öner toy, Orhan Kemal hakkında bunları söyledikten sonra, Orhan Kemal'in romanlarının konuları bakımından gruplandırılabilirliğini ve bu eserlerde toplumsal kaygının açıkça kendini gösterdiğini söyler. “Yazar, çoğu gözlemlerine dayanan toplum gerçeklerini olduğu gibi vermektan kaçınmamıştır.” diye ilave eder. Öner toy'un sözünü ettiği gruplandırmayı Tahir Alangu, **Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman** (C.2, İstanbul 1965, s. 384) isimli eserinde yapmıştır. Alangu, anılan eserinde Orhan Kemal'in romanlarını, “kendi biyografisini konu edindiği romanları, Adana'da toprak ve fabrika işçilerinin dünyasını konu edinen romanları ve İstanbul'da küçük adamların hayatlarını anlatan eserler olarak sınıflandırır. Alangu'nun 1965'teki tasnifinden sonra Orhan Kemal 1970'teki ölümüne kadar sekiz roman daha yazmıştır ve bu gruplandırma yeni bir ilave beklemektedir. Mehmet Narlı, bunlara “Mizahî Romanlar” adı altında bir ilavede bulunmuşsa da “Mizah unsurlarını kullanmak bir romanı mizahî yapmaz.” düşüncesinden hareket ederek onun bu ilavesine katılmamızın mümkün olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Mehmet NARLI, **Orhan Kemal'in Romanları Üzerine Bir İnceleme**, KB Yay., Ankara 2002.

¹⁷ Süreyya KANIPAK, **Dünyada Harp Vardı Üzerine Bir Konuşma**, *Yelken*, 1.11.1963'ten alıntılanan: Asım BEZİRCİ, A.g.e., s. 53.

dünyada yaşayan her insan daha iyi yaşamak için uğraşır. Hırsız bile daha iyi yaşamak için çalar. Dinler, insanlara daha iyi bir dünya, daha iyi bir yaşam sunmaya çalışır. Bunu başaramayınca da kuru bir öte dünya vaat eder. İnsanların daha iyi yaşamasının tek engeli, bozuk toplum düzenidir. Bir yazarın gerçekçi olması demek, topluma ayna tutması demek değildir. “Asıl gerçekçilik, asıl yurt severlik, içinde yaşadığı toplumun bozuk düzenini görmek, bozukluğun nereden geldiğine akıl erdirmek, sonra da bu bozuklukları ortadan kaldırmaya çalışmak”tır.¹⁸

Orhan Kemal’in romanları külliyat hâlinde okunduğunda gerek anlatıcının anlatımından ve gerekse roman kişilerinin konuşmalarıyla davranışlarından bu eserlerdeki din anlayışı şöyle sıralanabilir.

1. Din, devrimleri yok edecek, devleti geri götürecektir bir unsurdur.

2. Din, insanların menfaatleri için, başkalarını sömürmek için kullanılmaktadır. Din vasıtasıyla kitlelerin hak aramaları, başkaldırmaları engellenmekte ve insanlar uyutulmaktadır.

3. Allah, adaletsizdir. Kullarına eşit davranmayı zenginleri ve güçlüleri korumakta, fakirleri ve zayıfları ezmektedir. Bazılarını güzel, kuvvetli ve cüsseli yaratırken bazılarını da zayıf, çirkin ve çelimsiz yaratmıştır.

4. Eğer gerçekten varsa, kişilerin isteyip de ulaşamadığı her şeyden Allah sorumludur.

5. Din insanların zaafalarını alay konusu etmek için bir vasıta olarak kullanılmaktadır.

6. Bir genellemeyle din, zenginler ve din adamları için bir sömürü aracıyken, yoksullar için avunma vasıtasıdır. Zenginlerin hiçbiri gerçek bir dindar değilken, dindar olan yoksullar da hep küfürbaz ve inkârcı insanlardır. Samimi bir dindar insan romanlarda görülmemektedir.

7. Din, anne ve baba için evlâdı terbiye etmede ve yönlendirmede bir baskı ve korku vasıtası, istenilmeyen davranışları engelleme aracıdır. Ama daima geri tepmektedir. Din eğitimi verilirken ebeveyn daima sert ve baskıcı olmaktadır.

8. Toplumsal yapıdaki tutarsızlıkların, insanlık dışı durumların, adaletsizliklerin temelinde hep din gösterilmektedir.

¹⁸ Nurer UĞURLU, A.g.e., ss. 42-43.

Orhan Kemal'in yazdığı ilk roman olan **Baba Evi**¹⁹, anlatıcının doğumunun, Çanakkale Cephesi'nde savaşan babasına, dedesi tarafından "Ben de dehrin sitemin çekmeğe geldim dehre" mısraı vasıtasıyla telgraf çekilerek müjdelenmesiyle başlar. Bundan sonra, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarının vakaları, özetlenerek anlatılır. Anlatıcının babası, oldukça dindar bir insan olup, kendisinin beş yaşındayken Kur'an'ı hatim etmesiyle övünür ve oğlunun da kendisi gibi olmasını ister. Her akşam oğluna (anlatıcıya) Kur'an dersi verir, çocuk başarısız olunca da onu feci şekilde döver. Elifba kitabındaki ders ve ardından gelen dayak faslı istisnasız her akşam tekrarlanır. (ss. 7-8,34-35,37-38) Bu şekilde verilen bir din eğitimi sonucunda, roman başkışisi; dine, başta Allah kavramı olmak üzere dinle ilgili hemen her şeye ve temelde de tahsile karşı lakayt bir tavır sergiler. (1. madde)

Romanın ilerleyen sayfalarında, başkışinin babası²⁰ ailesiyle beraber sürgünde yaşadığı Beyrut'ta, memlekette edindiği bir âdetini devam ettirir. Hemen her cuma günü aile bireylerini şehir dışında bir mesire yerine, pikniğe götürür. Fakat başkışı, kardeşlerinin tam tersine cuma günlerini hiç sevmez. Anlatıcı, bu pikniğin, bu çalışmada ele alınan konuyla alakalı kısmını şu şekilde öyküler: "... Adana çiğ köftesini ekseriya kırdı yerdik... Erkekler ayrı ayrı otururlardı. Memleketten bahseder, eski günlerden konuşurlardı. Bu arada babam bir yolunu bulup bahsi dine getirir, kara kaplı defterini çıkarır, not ettiği âyet ve hadislerden parçalar okur, onları yeni baştan şerhü-izah ederken, heyecanlanırdı. O heyecanlandıkça, uzak ve yakında oturan, yoldan gelip geçmekte olanlar da meraklanır, gelir kalabalığı arttırırlardı.

Kalabalığa bazan hahamlar, papazlar, bazan da hocalar karışırdı. Bin şu kadar seneden beri incelenen incelenen imanı gevremiş meseleler tekrar tekrar ele alınır, nefesler tüketilir, saatler geçer, lâkin

¹⁹ Orhan Kemal, **Baba Evi**, Varlık Yay., 3. bsk., İstanbul 1963 (1. bsk.: 1949).

²⁰ Orhan Kemal'in babası Abdulkadir Kemali Bey, hakkında kaynaklarda doyurucu bilgi maalesef bulunamamakta. Abdulkadir Kemali Bey'in kişilik özellikleri hakkında bkz: Bezmi Nusret KAYGUSUZ, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak Matb., İzmir 1955, s. 75.

Selçuk Orhan'ın, (**Baba Evi** romanına ve Abdulkadir Kemali'nin *Büyük Doğu*'da yayımladığı İsmet Paşa'ya açık mektubuna dayanarak) Orhan Kemal'in kişiliğinin gelişmesinde babasının büyük etkisi olduğu ve Abdulkadir Kemali'nin İslâmcı muhâlif olduğu yolundaki görüşlerine katılmamız mümkün değildir. Selçuk ORHAN, **Muhâliflik İrsi mi?**, *Gerçek Hayat*, 8 Mart 2002 Cuma, S.72, s. 31.

Orhan Kemal'in biyografisi ve babası hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mehmet NARLI, **Orhan Kemal'in Romanları Üzerine Bir İnceleme**, KB Yay., Ankara 2002, ss. 1-17.

hiçbir sağlam kazığa bağlanamadan, gün aşar giderdi.” (ss. 39-40) Özellikle alıntılanan ikinci paragraftaki anlatım tarzı ve dinî meselelere bakış şekli, yemek ekmek bulamayan insanların, kendi açıklıklarını ve sefilliklerini unutup hiçbir şeye yaramayan meseleleri konuşmasını yadırgayan bir üslupla kaleme alınmıştır. (5. madde)

Aradan zaman geçer ve ailenin maddî durumu gittikçe dahada kötüleşir. Başkışı babasının bir tanıdığı vasıtasıyla “Matbaatü-Haceriye” isimli bir matbaada, kağıt kesme makinesinde işe yerleştirilir. Makinenin hızla dönen kolu, başkışının kollarına ellerine çarpar ve canının yanmasına sebep olur. Çalışmaya başlamadan önce uzun uzun dua eden başkışı, makineyi anlatırken, dinî inançları hakkında okuyucuya ipuçları verir. “...makinelere olduğu yerde dualar pek zavallı kalıyordu. Muazzam volânların ve iniltili dev makinelerin santral dairesinde Allah, çiviye takılmış bir tülbent kadar âciz ve zavallı geliyordu bana. Makinede Allaha isyan ediş, mâzeret tanımayan, affetmiyen, miskinliği parçalıyan sistemli bir hırs görüyordum. Onda hiçbir duanın istop ettiremeyeceği bir kudret vardı. Bu kudret beni ürkek bir hayranlığa götürüyordu. Makineyi seviyordum. Makine, insan kolunun inkişâfı, insanın en namuslu dostu, yardımcısı, kölesiydi ama, makineden gene de korkuyordum.” (s. 50)²¹

Orhan Kemal’in beşinci romanı olan **Bereketli Topraklar Üzerinde**²²’de Orta Anadolu köylerinden, geçim derdi sebebiyle Çukurova tarlalarına ve fabrikalarına çalışmaya giden insanların ve onların şahsında bu iş kollarında çalışan işçi ve ırgatların öyküleri anlatılmaktadır. Roman boyunca, roman kişilerinin ve anlatıcının, zaman zaman din ve dinî konular hakkındaki konuşmaları ve araya girip yorum yaptıkları görülmektedir. Daha romanın ilk sayfalarında başkışı Pehlivan Ali, uzun uzun gökteki bulutlara baktıktan sonra, yol arkadaşları olan Köse Hasan ve İflâhsızın Yusuf’a, “Allahımız o bulutların ötebaşında mı?” (s. 8) diye sorar. Yusuf ve Hasan bu sorunun cevabını bilmemekle beraber, “Töbe estafurullah” diye tepki gösterir ve susarlar. Bu roman kişilerinin hemen hemen hiçbir dinî bilgisi yoktur. Bu kişiler, köylerindeki kızıl sakallı hocanın vaazlarında anlattığı “yasak, haram, günah”lardan başka bir şey bilmedikleri gibi, “yasak, haram ve günah”ların gerçekten öyle olup olmadığını sorgulayacak bilinçten de yoksundurlar.

Bereketli Topraklar Üzerinde’de roman boyunca, roman kişilerinin bir dilim ekmek için nelere katlandıkları, nasıl alçaldıkları, ne

²¹ Bu satırlar, Orhan Kemal ile Bursa Cezaevi’nde üç buçuk yıl beraber kalan ve Orhan Kemal’i roman ve hikâye yazmaya yönlendiren Nazım Hikmet’in “Makinalaşmak İstiyorum” isimli şiirini hatırlatmaktadır.

²² Orhan Kemal, **Bereketli Topraklar Üzerinde**, Remzi Kitabevi, 4. bsk., İstanbul 1975 (1. bsk.: 1954).

sefaletler yaşadıkları; aç ve hasta insanların yokluk içindeki yaşantıları, kişisel menfaatler için nelerin ayaklar altına alındığı etkileyici bir üslupla anlatılır. Bu bölüm anlatıcının ideolojik bakış açısıyla verilmiştir. Anlatıcı bu bölümde, romanın olay akışını keserek, bu sefaletin asıl sebebini, yani dinî düşünceden doğan tevekkül anlayışını, yani “o topluluğu uyuşturan afyon”u anlatır: “Kul acımaz bunlara, Allah acımaz. Allahın unuttuğu insanlardır bunlar!.. Peygamberler kitaplar dolusu sabır, tevekkül, kanaat getirmişlerdir bunlara. Hiçbir işe yaramayan, hiçbir işe yaramayacak olan sabır, tevekkül, kanaat!...” (s. 167) “...sonra, aç çocukların feryadı göğe yükselir. Önemli değildir. Peygamberler Allah adına sabır getirmişlerdir ya, hiç önemli değildir aç çocukların göklere yükselen feryadı!... Ölseler bile ne? Öte dünya vardır, birer kuş olup uçacaklardır Cennet-i Âlâ'ya. Cennet-i Âlâ'da yağdan, baldan dağlar, süttten ırmaklar...

Analar, bir deri bir kemik analar, kucaklarında açlıktan ölen yavrularına kana kana göz yaşı bile dökemezler. Peygamberler mi, hacılar hocalar mı öyle demiş: Allah verdi, Allah aldı. Kul ne ki Allahın iradesi karşısında? Ondan daha mı iyi bilecekler? Hikmetinden sual edilir mi? Yarın onlar, ellerinde bakraç bakraç Cennet-i Âlâ suları, analarını Cennet kapılarında bekleyecekler. Analar kucaklarında ölü ölüveren yavrularına ağlamamalı, sevinmelidirler. Bu yalan dünyada yaşayıp da günahların çeşitleriyle kirleneceklerine, henüz günah çağına varmadan ölürek Cennet'e uçmuşlardır kuş gibi. Allahın sevgili kullarıdır onlar!... (ss.167-168)

Sefalet içinde yaşam mücadelesi veren insanlara, çocukları ölen ana babalara, alıntılanan cümlelerdeki gibi öğütler veren din adamlarının olduğu mutlaka bir gerçektir. Dinin kendisini ve dinle ilgili unsurları insanları uyuşturmak, sömürü sistemini devam ettirmek için kullanan –sözüm ona- din adamlarının olduğu da, dini kendisine anlatıldığı gibi sanan insanların varlığı da bir gerçektir. (2,4,6,8. maddeler)

Bütün bu perişanlıkları yaşayan ve yine de tevekkülden geri kalmayan bu ırgatlar, çalışacakları köylere doğru yaya olarak götürülürler. “Buna da şükür'dür gene de. Kitap öyle söylemiştir. Şükredecek, kendinden yukardakine değil, aşağıdakine bakacaksın, bakacaksın, gene bakacaksın, sonra gene. Her baktıkça da şükredeceksin!” (s. 169) Romanın ilerleyen sayfalarında kendinden aşağıdakilere bakıp şükredenlerle kendinden aşağıda bakacak kimse göremeyip yukarıdakine baktıktan sonra isyan edenlerin veya sürünmeye devam edenlerin öyküleri anlatılmaya devam eder.

Vukuat Var²³ romanında zengin, çiftlik sahibi Muzaffer Bey'in çiftliğinde, çiftliğin bütün işleriyle ilgilenen Yasin Ağa oldukça dindar bir insandır. Din adamlarına karşı sonsuz bir saygı besler. Dindar bir roman kişisi olan Yasin Ağa, zaman zaman çiftlikteki kadınlardan yararlanmayı da ihmal etmez. Yasin Ağa, insanları iki kısma ayırır. Hâkim anlatıcı, Yasin Ağa'nın bu düşüncesini şu şekilde aktarır: "Yasin ağa için iki çeşit kul vardı. Biri Cenâb-ı Allahın sevgili kulları... bunlar malın mülkün sahipleri, hatırlı, soylulardı. İş görmek için değil, gördürmek için yaratılmışlardı. Yaptıkları her şey doğru, olması gerekendi.

Ötekilerse, Allahın sevmediği kullardı ki, Allahın sevgili kullarının işlerini görmek, azar işitmek, ezâ çekmek için yaratılmışlardı. Haşerattı bunlar. Her türlü kötülük, pislik, iffetsizlik bunlardaydı. Bunlara acımak, kurtarmağa çalışmak boştu. Zülcelâl mâdemki böyle yaratmıştı onları, böyle kalmalıydılar. Cenâb-ı Allahın da bir bildiği vardı. Başka türlü olmalarını istese o türlü yaratmağa kaadir değil miydi?" (s. 71)²⁴ (3. madde)

Yasin Ağa'nın çok sevdiği ve değer verdiği Kabak Hâfız, köyün imamıdır. Anlatıcı, Kabak Hâfız'ı **Vukuat Var**'da okuyucusuna şöyle tanıtır: "Bir oturuşta sıcak dört somunla iyi kızarmış küçük bir kuzu yu temizleyip kalkabilir diye düşündüren, dev yapılı biriydi Kabak Hâfız. Kocaman bir sakız kabağını hatırlattığı için köylü, Kabak Hâfız derdi. Vâazlerinde dehşet kesilmesine, Allah, öte dünya, azâb-ı elîm, azâb-ı şedîd konularında şakası olmamasına karşın, su gibi yumuşaktı. Girdiği kabın biçimini alıverir, mescid dışında güler, söyler, köylüyle şakalaşırdı. Hattâ vâazlerden hemen sonra, ağzı sıkı Müslüman kardeşleriyle şarap testisinin başına oturmaktan çekinmezdi. Köyün azgın dullarından zengin Naciye'ye uçkur çözdüğü de ileri sürülürdü.

"Olmaz" sözcüğünü hemen hemen hiç kullanmazdı. Aptessiz namaz kılındığı gibi, üç öğün tıkindıktan sonra da oruç pekâlâ olabilirdi. Herşey selâvat kuvvetine, kişinin düşünüşüne bağlıydı. "Âlem-i mümkinât"tı bunun burası. Mâdem ki Âlem-i mümkinattı, o halde? O halde her şey olur, olabilirdi, şâyet olmaz, olmazsa, "Âlem-i mümkinât" yerine "Âlem-i gayri mümkinât" demek gerekirdi ki, günahı böyle düşünmek, küfürdü!" (s. 74)

Kabak Hâfız, bu özelliklerinin yanında, köylüler arasındaki anlaşmazlıkları, anlaşmazlığa düşenlerden zengin olanın lehine kolayca çözer, kitapta yerini hemen bulur; eşek dili yazar, kurşun döker, çar-

²³ Orhan Kemal, **Vukuat Var**, Tekin Yay., 5. bsk., İstanbul 1979 (1. bsk.: 1958).

²⁴ Orhan Kemal'in **Murtaza** isimli romanındaki, roman kişisi Bekçi Murtaza da zengin ve yoksul insanlar hakkında Yasin Ağa gibi düşünür.

pıntı keser, fiil-i cimain en efdalini İbrahim Hakkı Efendi'nin Marifetnâme'sine göre tavsiye eder, muhabbet tılsımları yapar, geçim muskaları yazar; ama kendisi hiçbirine inanmaz. Onu suçüstü yakalayanlara ise "Sen benim vaazlarıma kulak asma. Gittiğim yoldan gel, zararlı çıkmazsın!" diye nasihatte bulunur. (s.75) Kabak Hâfız'a göre Allah hiçbir şeyi boşuna yaratmamıştır. Her yaratılmışın bir vazifesi vardır. Şarabın haram oluşu, içmesini bilmeyenler içindir. Rakıya gelince, Kur'an onu yasaklamak şöyle dursun, adını bile anmamıştır. Demek ki, rakı içilebilir. Kendisinin şarap içmesi ise sadece ucuz oluşundan kaynaklanmaktadır. (s. 75) "Meşru" ve "gayri meşru" tefsire bağlı şeylerdir. Tefsir ise din adamlarına bırakılmalıdır. İnsanoğlu içinden geldiği gibi hareket etmelidir. İnsanın içinden geleni, Allah istemiştir. Vâcibu'l-vücûd'un isteğine karşı gelmek ise küfre girmektir. Bunun için zina dinen suç değildir, haram değildir. (s. 82) Anlatıcının bu şekilde tanıttığı Kabak Hâfız, her zaman her yerde dini bütün bir din adamı rolünü oynamakta oldukça başarılıdır. (6. madde) Doksan dokuzluk tesbihini elinden hiç düşürmez, yolda yürürken, köy kahvesinde otururken devamlı tesbih çeker, kısık gözleriyle yerdeki sabit bir noktaya bakarak murakabeye dalar. Fakat ona sadece köyün saf insanları inanır ve bunlar da ekseriyettedir. Yasin Ağa gibi bazı kişiler, onun velî olduğuna, Allah'ın sevgili kulu olduğuna inanır.

Kabak Hâfız, maddî menfaati için, çiftlik sahibi Muzaffer Bey'e, yeğeni Ramazan'ı Cemşir'in kızı Güllü'yle evlendirmesi gerektiğini, Mehdi-i Resûl'un bu evlilikten doğacak sülâleden geleceğini söyler. Asıl amacı, Güllü'ye âşık olan Ramazan'ın bu kızla evlenmesini sağlayıp bundan menfaat elde etmektir. Bu yalanına daha önce Yasin Ağa'yı inandırmıştır. Fakat Atatürkçü düşüncelere sahip, inkılapçı, yenilikçi bir insan olmasına rağmen bir o kadar da ahlâksız ve zalim bir kişi olarak okuyucuya tanıtılan Muzaffer Bey, ona inanmaz, çiftliğinden kovar ve bir daha gelirse de beynini patlatacağını söyleyerek tehdit eder. (ss. 112-113) Kabak Hâfız'ın şahsında bütün din adamları hakkında şunları düşünür: "Çingene, pis, mendebur herifti evet. Yüzyıllar boyu rezaletleriyle tarihi dolduran bu heriflerin Mustafa Kemal de köklerini kazıyamamıştı be! Aldattığı yarım papuçlulardan sanıyordu onu da. ... Deyyus. Elime bir fırsat geçse, şerefsizim seni ve senin gibileri kilise direği enselerinizden asarım bir iki demeden... Demek bunlar işi böylesine azıttılar? Parti toplantısında şu ibret verici örneği söz konusu etmeli. İnkılaplar tehlikede diyorum da heriflerin kılı bile kıpırdamıyor be!" (s. 114)

Muzaffer Bey, yeni kurulan partinin elindeki din silahını ele geçirerek, yeni partiyle (DP) mücadele etmek için bu gibi adamlara yüz vermenin çok yanlış olduğunu düşünür. Tarih, gerici insanların eline fırsat geçtiği zaman neler yapabileceğinin, memleketin başına ne gibi

çoraplar örebileceğinin örnekleriyle doluydu. Bunun için de bu adamlara yüz vermemek gerekmektedir. “Sonra daha başka bir şey.. Henüz kesinleşmemekle beraber, parti ikiye bölünüyordu. Biri Devrimciler’di, öteki Tutucular. O, sapına kadar Devrimciydi. Devrimciydi ama, dinsiz anlamında değil. Devrimci Devlet her şeyin üstünde olmalı, din’s’e ona sadece yardımcı olmeliydi. Din, laik devleti desteklediği oranda vardı, var olmalıydı. Ama devleti eline almak isteyince...” Muzaffer Bey, bütün bunları düşündükten sonra, kendi kendine, “Mustafa Kemal Paşa’nın devrinden beri dincilerin hiçbir zaman tam anlamıyla yok olmadıklarını yalnızca sindiklerini, şapka giyecek kadar kendilerini sakladıklarını, partiye de sızmış olabileceklerini, sistemli çalışmadıklarının ne malum olduğunu” mırıldanıp durur. (1. madde) Aklına her gelişinde Kabak Hâfız’a yeniden öfkelenir. Ona göre bu kara kuvvetin uyanışına göz yummak memlekete karşı büyük bir ihanettir. (s. 115) “Evet, hükümet, bunları kızıl tehlikeye karşı kullanıyor ama, hayır, önemi yok kızıl tehlikenin. Ona karşı en güçlü baraj, tarih boyunca süregelen düşmanlık, daha önemlisi de halkın kızılılara karşı nefreti. Ondandır korkum yok. Din ya laik devleti desteklemeli, ya da...” (s. 116)

Muzaffer Bey’e göre, komünizme karşı bir baraj olarak beslenen gericilik, dincilik; gittikçe kuvvetlenmekte ve dal budak salmaktadır. Daha sonra da önüne geçilemez bir hâl alacaktır. Görünen köy kılavuz istemezdi. “Gemi azya almışlardı. Gün gelecek, lâiklik, maiklik, devlet mevlet güme gidecekti. ... Mustafa Kemal ve devrimlere elveda!” (s. 123) Romanda Muzaffer Bey’in inkılaplar adına, Atatürk adına endişelenmesi bundan ibarettir. Daha sonra her zamanki sefahat âlemlerine, yoksul köylülerin ellerindeki toprakları ve karılarını ele geçirmeye, onlara zulmetmeye, Kabak Hâfız ise kendi kişisel menfaatleri için dini kullanmaya devam eder. Sırtlarından geçindiği saf köylülere karşı aynı rolleri oynarken arkalarından da “Kerhaneciler! ... Şu Cenâb-ı Allah da olmasa, zırnığınızı koklatmazsınız fakir fikiraya. Kurban oluyum kudretine, kuvvetine, kerametine. Zere dinsizin hakkından imansız gelir!” diye düşünür. (s. 129)

Vukuat Var’ın ilerleyen sayfalarında menfaatlerine oldukça düşkün bir insan olarak tanıtılan ve **Hanımın Çiftliği** romanında da aynı kişilik özellikleriyle okuyucunun karşısına çıkan Berber Reşit’in karısının çocuğu yoktur. Reşit’in karısı, çocuk sevgisini kuzularla giderir. Berber Reşit’in ona aldığı bir kuzuyu büyütür. Hayvan kocaman güzel bir koyun olduktan sonra da ölür. Kocası ona ölen hayvanın yerine yenisini alamaz. Kadının bütün derdi yine bir kuzu sahibi olmaktır. Aklına ölen koyunu geldikçe isyan eder. Hâkim anlatıcı, bir geri kırılmayla, ölen koyunun üzerinde feryatlarla ağlayan kadının o günkü hâlini şöyle anlatır: “Ağlıyor, yerlerde sürünüyor, sonra göklerle bakışlarını kaldırarak günahattan günaha giriyordu: Ağzı yok, dili

yok, melâike gibi bir hayvandı. Ne hayvanı? Yavrusu, kuzusu, bir tanesiydi, ne diye elinden almıştı sanki? Gücü ona, onun koyununa mı yetmişti? Böyle Allahlık olur muydu? Kolunu kanadını kırıp onu yeryüzünde yapayalnız bırakmakla eline ne geçmişti? Hayır, Allahlık değildi bu. Zâlimdi, merhametsizdi, zenginlere değil, fakirlere gücü yeten bir Allah'tı işte!" (s. 141) Karısı böyle isyan dolu sözler söyleyince, komşularının homurtusundan çekinen Berber Reşit, karısını tekmeyle, tokatla döver; bunca mütedeyyin, müslüman komşunun yanında, Allah'tan "kapı komşusu" gibi söz eden, şikâyette bulunan karısını sürükleyerek eve götürür. (3. madde)

Vukuat Var romanında, bir avlu etrafındaki odalarda yaşayan yoksul işçi ailelerinin erkekleri, sabahları evlerinde kahvaltı bile yapmadan, nereye gittiklerini bilmeden umutsuzca evden çıkar, akşama bir ekmek parasıyla evlerine dönmek amacıyla iş aramaya giderler. Romanın hâkim anlatıcısı onların dış görünüşünü ve onlara bu hayatı yaşatan Allah'ı sorgulamalarını, kalplerinden geçenleri okuyarak, okuyucusuna şöyle anlatır: "Yüzlerinden düşen bin parça, insan biçimine girmiş canlı birer küfüre benziyorlardı. İyi gıda alamamış, ya da uykuya doyamamışlıkları yanında, işsizliğin verdiği sıkıntı her hallerinden belli oluyordu. Sabah sabah nereye gidiyorlardı? Bildikleri yoktu ki! Şehrin çeşitli yerlerindeki insan pazarlarının kalabalığına karışacak, ya sırt hamallığı, ya da günü birliğine herhangi birer iş uydurup üçün beşin yoluna bakacaklardı. Çokluk bu da geçmiyordu ellerine. Hızla yükselen güneşin acı sıcağı, ya da mevsim kışsa bardaklardan boşanan yağmurun altında sırsıklam, ac acına, bir çatı altı bulup sığınıyorlardı ki, sıkıntıları alabildiğine artıyor, gelip geçen pırıl pırıl hususilere öfkeyle bakıyorlardı. Akıl erdiremedikleri, mâdem bir Allah vardı, ne diye süreli birer ırgatlığı çok görüyordu da, hususililere lüzumundan fazla önem veriyordu? Hak mıydı bu? Adalet miydi? Çalışmaksa, işin en ağırına razıydılar. Yoktu, yoktu Allah belâsını versin. Keyiflerinden mi sabah sabah tatlı uykularını bırakıp sokaklara döküldükleri? Yukarda bir Allah varsa, içlerini de biliyorsa apaçık bilmeliydi ki keyiflerinden değil. Ne tembeldiler, ne de çalışmadan kazanıp yemekten yana. Kana kana çalışmak, karşılığında az buçuk bir şeyler ele geçirip, çoluk çocuklarıyla yemek, uykuya ekmeğe doymak istiyorlardı. Buncacık şeyi bile çok görüyordu onlardan yukardaki! Olmazdı, böyle Allahlık olmazdı işte!" (ss. 253-254) (3,4,8.madde)

Vukuat Var'da çelimsiz, çirkin, zayıf, menfaatperest bir roman kişisi olarak tanıtılan Ramazan (köylülerin alay etmek için taktıkları ismiyle Zaloğlu), bu fiziksel özelliklerinden ötürü çok üzülmemektedir. Güçlü kuvvetli ve yakışıklı bir adam olarak okuyucuya tanıtılan dayısı Muzaffer Bey'e benzemediği için de hayıflanmakta, "erkek çocuğun dayıya çektiğinin söylendiğini, halbuki kendisinin dayısına hiç

benzemediğini” düşünür ve bundan dolayı Allah’a isyan eder. “Ne diye böylesine çelimsiz yaratılmıştı sanki? Allah’lık mıydı bu? Böyle Allah’lık, böyle adalet mi olurdu? ...” (s. 305) (3. madde)

Dağılmak üzere olan bir ailenin yeniden kenetlenme ve kaynaşma öyküsünün anlatıldığı **Eskici Dükkânı**²⁵ romanında Topal Eskici ve işgâl yıllarındaki muhâceret ortamında tanışıp evlendiği karısı oldukça dindar kişiler olarak tanıtılır.

Topal Eskici ve karısı beş vakit namazlarını kılar, oruçlarını tutarlar. Topalın ve karısının dinî bilgileri, atalarından dinledikleri menkıbelere dayanan, yarı efsânevî yarı tarihî vakalardır. Bunun yanında Topal, çok üzülüşünde veya çok sevindiğinde rakı içer, rakı sofrasında da yine çok sevdiği evliya ve sahabe menkıbelerini anlatır. Geçim derdiyle bunalıp çıkmaza girdiği zamanlarda da Allah’ın adaleti ve varlığını sorgulamaktan çekinmez. Özellikle eski varlıklı günlerini, Umûmî Harp öncesi yıllarını, dedesinin konağını, bu konaktaki sofraları hatırladıktan sonra şimdi bir bardak şarap parası bile bulamadığı, eşiyile dostuyla beraber içip sohbet etmekten mahrum durumuna bakıp sık sık “Huzurunda eğilip kalktıkça burnu büyüyor, asker kaçacağı vatan hainlerine, yazının tüyü bozuklarına rızkların yönünü değiştiriyordu. Olmazdı, böyle Allah’lık olmazdı.” (s. 10) “Olmazdı, böyle Allah’lık olmazdı. Kendi bir kul, âciz bir kulken...” (s. 11) (3. madde) diye başlayan düşüncelere dalar. Bazen de bu düşüncelerini kendi kendine yüksek sesle dile getirir. Kendisi gönüllü olarak vatanını muhafaza için askere gider ve Trablusgarp çöllerinde bir bacağını bırakırken, türlü yalanlarla askerlikten muaf olanları ya da askerden kaçıp zengin olanları harp dönüşünde mala mülke gömülmüş görünce, hele hele kendisi zenginlik bir yana kundura tamiriyle ailesini geçindirmeye çalışıp da başaramayınca iyice isyan eder.

Abdestini alıp camiye giderken ezan okunmaya başlayınca, zaten sert bir mizaca sahip olan Topal Eskici, öfkelenir ve “Anladık, anladık. Bağırıp durma, rızklarımızın dibine iyiden iyiye kibrit suyu dökün diye geliyorduk hadi!” (s. 13) diye söylenmeye başlar. (3. madde)

Eskici Dükkânı romanında görülen anlaşmazlıkların, sürtüşmelerin, çatışmaların temelinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bütün memlekette başlayan, makineleşmeye bağlı olarak tarım ve sanayi alanında baş gösteren işsizlik; bunun sonucunda da hemen hemen pek çok aileyi vuran geçim derdi vardır. Topal Eskici’nin büyük oğlu Memet, bir fabrikada işçi olarak çalışırken, bir bahaneyle işten çıkarılmıştır. Üç çocuk babası Memet, kendi ailesine bakabilmek için babasının kundura tamiriyle geçinmeye çalıştığı dükkâna gelir; babası ve küçük kardeşi, Ali’yle birlikte çalışmaya başlar. Zaten kazancı

²⁵ Orhan Kemal, **Eskici Dükkânı**, Cem Yay., İstanbul 1973 (1. baskısı: 1962).

çok az olan dükkân iki aileyi besleyemez. Bu da Topal'ı iyice çileden çıkarır.

Bu sırada büyük oğul, Çukurova tarlalarına gidip pamuk toplama işinde ırgat olarak çalışmayı teklif eder. Başlangıçta karşı çıkılan bu düşünce, bir süre sonra bütün aile fertleri tarafından (Zeliha hariç) benimsenir. Amaçları, kazandıkları parayı sermaye yapıp dönüştürmek bir kundura imalathânesi (ısmarışçı dükkânı) açmak, daha fazla kazanmak, tıpkı dedelerinininki gibi kalabalık ve zengin bir konağa sahip olmak, kısacası çok daha iyi yaşamaktır. Bu hayallerde elde edilecek gelirden ve maddî rahatlama dışında başka insanları da yararlandırma düşüncesi veya bir paylaşım görülmemekte, kişisel menfaat ön planda durmaktadır. Fakat Çukurova hiç de hayal ettikleri gibi değildir. Sivrisinekler, sıtma, hastalık, yorgunluk, çalışma şartları onları hayatlarından bezdirir. Topladıkları pamuk aldıkları avansı bile karşılamaz. Bu durumda Topal, çoktandır göstermediği öfkesini gösterir. Özellikle de hıncını büyük oğlu Memet'ten alır.

Aslında, moral değerlere önem veren, karısına, çocuklarına ve torunlarına bağlı, onları seven bir aile babası olan Topal Eskici'yi zaman zaman böyle kızdıran ve mukaddes kabul ettiği bütün değerlere küfrettiren tek sebep, ekonomik sıkıntıları ve diğer problemlerdir. Böyle zamanlarda Topal, bunalıma girer ve "Errızk alâllah, errızk alâllah... Hangi errızk alâllah? Ne Allah işini biliyor bu zamanda ne kul!" diyerek, keyfinin yerinde olduğu zamanlarda söylemeyeceği sözler sarfeder. (3. madde)

Topal'ın büyük oğlu Memet, dinî konularda oldukça duyarsızdır. Babası dinî kavramlardan söz ettiğinde alaycı bir tavırla gülümser. Anlatıcının olumladığı bir roman kişisi olan Memet, babasıyla din konusunda tartışmaz. Fakat Topal, özellikle onunla didişmek veya herhangi bir şeye olan öfkesinin acısını Memet'ten çıkarmak istediğinde, dinî konularda konuşur, torunlarının dinî bilgilerinin zayıflığından söz açar, oğlunun o alaycı gülümsemesini bekler ve daha sonra da oğluna ağır hakaretlerde bulunur. (7. madde) Rızıklarının az olmasının, sıkıntılarının sebebini din-iman zayıflığına bağlar. (s. 263)

Romanın sonunda Topal'ın ailesi dağılmaktan son anda kurtulur. Aile bireyleri birbirleriyle kenetlenir. Topal, ağır bir şekilde hastalanan büyük oğlunu tedavi ettirmek için dükkânını satar. Seyyar tamirciliğe başlar. Sokak başlarındaki gölgelik yerlerde kundura tamiri yapar. Fakat onun işe çıktığı günlerde hava bulutlanır, gök gürler, şimşek çakar ve şiddetle yağmur yağar. Tabiattaki ve toplumdaki hemen her şey, onu, Allah'a ve dine küfretmesi için zorlamaktadır. Böyle zamanlarda "Eey kahpe dünya, demine devranına, ip tutanına sokim!" dedikten sonra başını yukarı kaldırır ve Allah'a hitaben "Or-

dasın deel mi? Yukardan bakıyon şu halime öyle ya? Bak oğlum, bak yavrurum, yüreğin yaprak yaprak olsun da iftihar et bu aciz kulunnan!" (s. 429) der.

Geçim sıkıntısı çektiği zamanlarda, kadere ve Allah'a isyan eden Topal Eskici, artık ağzında kalıplaşmış cümleler söyler: "... Ulan devir, ulan devran, ulan ip tutan... gün günden kötü gidiyor be. Nedir benden istediğin? Ulan düş yakamdan! Ne tükenmez kinin varmış... ulan tavuğuna mı kış dedim, horozuna mı? Güm güm gümüleyen dedemi, ardından anamı babamı aldın, beni çöllere attın, herkese dört dene verirken bana iki bacağı çok gördün. Madem çok görecektin, ne demiye bu akli verirsin? Akli verdin, bacağımanın tekini niye geri alırsın?" Öfkesi gittikçe artar. Yaşadığı bütün olumsuzlukları hatırlar. Yeniden isyana başlar. Hitap ettiği varlık bütün kudretine iman ettiği Allah değil de âdetâ kendisine zulmeden bir kuldur. "...avradım, çocuklarımla iyi kötü bir düzen tutturmuştum. Sıçtın içine. Derken şehire göç ettik, oğlanın aklına kütlü toplamayı taktın, beni peşlerine düşürdün. O sıtma, o dizanteri, iflahımı kestir. Kendimi toplayıncaya kadar aknan karayı seçtim oğlum. Şimdi yavrularım, torunlarım... kimbilir ne âlemdeler? Ne diye ayırdın onları benden, beni onlardan? (...) Ulan Allah, ulan Kibriyâ... düş yakamdan, düş oğlum, düş elhazer! (...) ooof, of! Sövüyorum hava, sayıyorum hava, camine gidip huzurunda elpençe divan duruyorum hava. Yahu arkadaş açık konuş. Var mısın sen? Bunları duyuyor musun? Duyuyorsan hiç mi vicdan yok sende? Rahm-i mâderde bu kaderi ne diye yazdın alnıma? Yazdın, bir yanlışlık ettin, ne biçim mürekkepmiş ki sil sil bozulmaz? Bennen ne uğraşıyorsun arkadaş? Yoksa sen de bizim çarşı esnafı gibi kalaylanmaktan mı hazzediyorsun? Hazzediyorsun öyle ya. (...) Oğlum bennen oynama! Bende küfür çok, sayende. Yüreği yanık adamım ben. Fena söğürüm. Bak, zât-ı Kibriya, mâtı Kibriya tanımam. Şurda ne ömrüm kaldı. Öyle söğürüm ki bana öte dünyanı da haram ettirirsin. Düş yakamdan yavrurum. Belânı biraz da başkalarına sürt?" (ss.408-409) (6. madde)

Kanlı Topraklar²⁶'ın başkişisi Topal Nuri; okuyucuya, menfaati için yapamayacağı hiçbir şey olmayan bir insan olarak tanıtılır. Gerçekten de çocukluğundan beri hep itilmiş kakılmış, örselenmiş bir kişi olan Topal Nuri, çıkarları için karısını boşar, sevgilisini patronuna peşkeş çeker, yeri geldiği zaman çok dindar bir adam rolü oynar, yeri gelince rakı sofrasından kalkmaz. En yakın arkadaşlarını hapse yollamaktan, onların karısını kötü yollara düşürmekten, hırsızlıktan çekinmez. Tanıdığı tek kutsal kendi cinsel tatmini ve paradır. Onun

²⁶ Orhan Kemal, **Kanlı Topraklar**, Tekin Yay., 5. bsk., İstanbul 1985 (1. Baskısı: 1963).

yaptığı her türlü gayr-i meşru eylem, onun bütün insanlardan aldığı bir intikamdır.

Topal Nuri, çocukluğunda odun keserken yanlış bir balta darbesinin kopardığı ayak parmağı sebebiyle topal kalır. Bütün topallamayanlara karşı içinde büyük bir kin besler. Çevresindeki insanlar ona sürekli olarak Allah'a şükretmesini öğütlemiştir. Topal Nuri bu tavsiyelere uysa da geceleri, en ağza alınmayacak küfürleri yaratıcısına yöneltir ve hayretle hâlâ çarpılmadığını görür. "O zaman işi daha ileri götürmeyi denedi. Bir gece, ne de olsa içinde gene de korku, helâya bir parça ekmele gitti, işedi. Hiçbir şey olmayınca, ekmeği kubura attı. Gene bir şey olmamıştı. Hani neredeydi çarpılmak? Ağzının eğilmesi? Gözlerinin kör olması? Yoksaaa... Evet, yoksa Allah yok muydu?"

Yaz gecelerinin iri yıldızlarına bakarak Allah'ı düşündü. Sordu karanlık boşluklardan... sıcak yaz gecelerini şehrin dışında Allah'ı düşünmekle geçirdi. Nafile. Ne var diyebiliyordu, ne yok. Varsa neden çarpmamıştı? Yoksa bu dünya, üzerindeki insanlar, gökyüzü, kırpışan yıldızlar, kocaman ay, güneşin sahibi kimdi? Kimim emriyle sabahleyin oluyor, akşamları batıyordu.

Yıllar yılı bunu çözemedi. Çözemedi ama, çözebilecek birini de aramadı değil. Hacılar, hocalar yanaşmıyorlardı Allah'ın varlığı, yokluğu üzerine herhangi bir tartışmaya. Tutturmuşlardı bir 'Neuzu bilah, kâfir olur insan!' (ss. 15-16)

Anlatıcının buradaki niyeti; okuyucusuna, insanların kuru kuruya bir din anlayışı olduğunu, aslında insanların neye niçin inandıklarını bilmediklerini anlatmaktır. Nitekim Orhan Kemal'in diğer romanlarında da roman kişisi olarak okuyucu karşısına çıkan Kabak Hâfız, Topal Nuri'nin bu yoldaki sorularının cevabını ona verir.

Topal Nuri gibi kendi çıkarlarına ve cinsel tatminine çok düşkün bir insan olan Kabak Hâfız, anlatıcının din ve iman meseleleri konusundaki düşüncelerini Topal Nuri'ye ve dolayısıyla okuyucuya aktarır. Topal, Kabak Hâfız'la samimiyetini ilerlettikten sonra onun yaşayışıyla fikirleri arasındaki farkı görür, hiçbir kutsala inanmadığını anlar, içini ve dışını keşfeder. Kabak Hâfız'a, hiçbir şeye inanmadığı halde niçin imamlık yaptığını sorar. Kabak Hâfız'ın "Dünyada iyi ve rahat yaşamak için! Yani, başkalarının kuru kuruya inançlarından yararlanıp, geçineceğim. Bu suretle ekmelelerin en hası, en rahatına ulaşıyorum. Hem de hiç terlemeden. Sana da tavsiye ederim. İnsanları şuurlandırıp gözlerini açmaya kalkışma. Bunun sana hiç faydası olmaz. Tam tersi, zararı olur. Körlerin arasında şaşu badem gözlüdür." (s. 17) şeklindeki cevabı, Topal Nuri'nin bundan sonraki stratejisini belirler, davranışlarını yönlendirir. (2,6. madde)

Hâkim anlatıcı, Topal'ın zihninden geçenleri ve yaşantısını şu şekilde özetler: "Âl-i Osman yıkılıp, yerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kurulalı beri memlekette hızlı değişimler olmuştu: Fes atılmış, kalpak atılmış, şapka giyilmişti. Sağdan sola yazılan eski yazı, yerini soldan sağa yazılan Lâtin harflerinin millî alfabetesine bırakmıştı. Daha pek çok yenilik. Topal Nuri bunların hiçbirini yadırgamadığı halde, yadırgayanların arasında dolaşmayı, onlar gibi beş vakit namaz, niyaz, tenhalarda inkılaplara fisiltıyla atıp tutmayı uygun bulmuştu. Çünkü fabrikatörler, büyük toprak sahipleri, tüccarlar öyle yapıyorlardı. Topal Nuri'ninse çıkarı, fabrikatörler, büyük tüccar, büyük toprak sahipleriyleydi." (s. 17) (1. madde)

Kanlı Topraklar'da, roman boyunca, okuyucunun tanıdığı zenginler müteedeyyin insanlar olarak görünürler. Namazlarına ve oruçlarına dikkat eder, tesbihi ellerinden "zikrullah"ı dillerinden düşürmezler. Ama hepsi bu eylemlerini insanları kandırmak için yaparlar. İnsanların haklarını vermez, işçilerini her fırsatta sömürür, fırsatını bulduklarında haram olduğunu düşünmeden zina yaparlar. Aralarında kendi cinsinden olanlara karşı cinsel duygular besleyen, hattâ bu duygularını tatmin etmek için fırsat kollayanlar da vardır. Onlar için din, her bakımdan amaçlarına ulaşmada ve daha fazla kazanmada bir vasıta; asla bir inanç sistemi değildir. Bunun sonucunda din; zenginlerin daha da zenginleşmesine, yoksulların daha da yoksullaşmasına ve sömürülmesine yol açmaktadır. Kantarcı Mustafa gibi insanlar Allah'tan korktukları için işlerine hile katmaz, dürüst çalışırlar, çalmazlar, çalışma saatlerine dikkat ederler; ama bunun karşılığında ellerine "kocaman bir hiç"ten başka bir şey geçmez. (2,6. madde)

Topal Nuri, Kabak Hâfız'dan öğrendiklerini zaman zaman kendisinden menfaat umduğu insanlara anlatır ve kendince, onların gerçekleri görmesi için gözlerini açar. Kantarcı Mustafa'ya şunları söyler: "Allah'a ibadet edebilmek için sağlık lazım. Sağlıksa iyi yaşamakla olur. İyi yaşamaksa iyi kazanmaya bağlı. Demek Allah'a kulluk edip öte dünyayı kazanmak için halin vaktin yerinde, işe boğulmuş, ibadete vakit ayırabilmiş olmak lazım. Yalan mı? (...) Allah, öte dünya falan diyenlerin teki, bir teki bile ölmek istemez. İnsan isterse doksanlık, yüzlük olsun, isterse hay hayı gitmiş, vay vayı kalmış olsun, gene de ölmek istemez. Neden? Bu dünya iyi, güzel, tatlı da ondan. Ölmek isteyenler senin gibilerdir. Neden? Bu dünyada hava almayız diye." (s. 104)²⁷ (2. madde)

²⁷ Kabak Hâfız'ın benzer davranış ve söylemleri Orhan Kemal'in **Hanımın Çiftliği** ve **Yalancı Dünya** isimli romanlarında da devam etmektedir. **Hanımın Çiftliği**'nde, zina hâlinde köylüler tarafından yakalandığı Gülizar isimli kadınla evlenmişler ve **Yalancı Dünya** romanının kişileri arasına katılmışlardır. Bu

Yalancı Dünya²⁸ romanında, başkişi Neriman'ın babası Pazarıcı Haydar, gençliğinde içki içen, kabadayılık yapan, can yakan bir insan olmasına rağmen, sonradan tövbe etmiş, Nur Cemaat'ine karışmış, evliya gibi inandığı ve Allah dostu mübarek bir insan olarak kabul ettiği Kabak Hâfız'ın bir dediğini iki etmeyen bir roman kişisidir.

Pazarıcı Haydar, karısına ve kızı Neriman'a karşı tavırlarını da Kabak Hâfız'ın camide vaaz ederken söylediklerine göre belirlemektedir. Hemen her hareketinde imam efendinin söylediklerini hatırlar. Örneğin imam efendi bir vaazında kadınlar hakkında şöyle demektedir: "... sokağa çorapsız salmayın karı kancıklarınızı, sinemaya, tiyatroya salmayın. Nisâ tayfasının tepesinden yumruğu eksiltmeye gelmez. Kadın hakları ne demek? 'Kur'ân-ı azimüşşân'da 'zât-ı Kibriyâ'nın işâret buyurduğu 'Şeytan-ı lâin' bunlar işte!" (s. 18) Pazarıcı Haydar, kızını bakkaldan çorapsız bir vaziyette dönerken görünce, imamın bu sözlerini hatırlar, kızına ve ona yüz verdiğini iddia ettiği karısına karşı oldukça sert davranır. Yine imamın vaazlarında söylediklerine göre Allah, kıyamet gününde karılarının kızlarının günahını kocalardan ve babalardan soracaktır. Onların çorapsız gezmelerinden, namahreme görünmelerinden, dinlerine diyânetlerine dikkat etmemelerinden erkekleri sorumlu tutup, erkekleri katran kaynayan kazanlara atacaktır. (s. 19) (7. madde)

Başkişi Neriman ise, babasının bu davranış ve söylemlerinden rahatsızdır. Onun tek arzusu, bir şekilde İstanbul'a gitmek, bir film şirketiyle anlaşıp, bir iki filmde rol almak ve mümkün olan en kısa yoldan meşhur olmaktır. Doğal olarak bu düşüncelerini en yakın kız arkadaşlarından başka kimseye söyleyemez. Zaman zaman kendi kendine şunları düşünür: "...Ona kalırsa Allah bile düşmandır kadınlara. İyi ama neden? Niçin? Ne yapıyor kadınlar kızlar? Mâdem herkes, herşey gibi kadınlarla kızları da o yarattı, kadınlarla kızlara her türlü duyguyu o verdi, o halde neden sevmiyor? Kadınlar, kadınlardan çok da kızlar boyanmayı, daracık giyinmeyi, çorapsız dolaşmayı seviyorlarsa suç onların mı? Kızlarla kadınların, annesi gibi davranmalarını istiyorsa, hepsini bir kalıpta, annesine benzer, annesinin kapanıklığına yatkın yaratırdı. Gücü mü yetmemişti? O öyle yarattı da kadınlarla kızlar O'nu dinlemiyorlar mı? O zaman nerede kalırdı Allah'ın -Babasının dilinden düşürmediğince- 'Karanlıkta, ka-

---

kadın, halkın velî bir şahsiyet gözüyle baktığı Kabak Hâfız'ın eşi, Hanım Sultan olarak görülür. Ancak anlatıcı Hanım Sultan'ı eşcinsel, sevicî bir kadın olarak okuyucusuna tanıtır. Karı-koca, birlikte hareket ederek, insanların dîni duygularını sömürmeye ve bundan maddî menfaat sağlamaya devam eder. **Hanımın Çiftliği**, Remzi Kitabevi, 2. bsk., İstanbul 1972 (1. bsk.:1961).

²⁸ Orhan Kemal, **Yalancı Dünya**, Tekin Yay., 8. bsk., İstanbul 1995 (1. bsk.: 1966).

ra taşın üstündeki kara karıncanın bile atacağı her adımı ezelde tâyin etmiş ‘Kudret-i külliye’si?’” (ss. 22-23) Neriman, bu düşüncelerini babasının yanında dile getiremez; ama hemen hemen her gün babasından cehenneme ve Lût kavminin neden ve nasıl helâk olduğuna dair vaaz kırintılarını mecburen dinler. (7. madde)

Pazarıcı Haydar kızı Neriman’ın, karılarını kızlarını açık bir şekilde gezdiren komşuların evlerine gitmesini, onların kızlarıyla buluşmasını da istemez. Yalnızca kentin tek noterinin evine gitmesinde, onun kızıyla arkadaşlık etmesinde sakınca görmez. Çünkü noter, dindar bir adamdır ve zengindir. Böyle adamlar ve onların aile fertleri hem asil, hem dindar hem de zararsız insanlardır. Fakat, anlatıcı noterin kızının konuşmaları, oğlunun ve onların arkadaşlarının davranışları vasıtasıyla okuyucuya Pazarıcı Haydar’ın yanıldığını gösterir. Noter, yalnızca maddî çıkarlarının devamı için bu şekilde dindar bir insan olarak tanınmakta yarar görür ve rolünü başarıyla oynar. Gerçek fikirleri ve evindeki yaşantısı ise Pazarıcı Haydar’ın ve imam efendinin “cehennemlikler” olarak anlattığı insanlardan farksızdır. (6. madde)

Orhan Kemal’in eserlerini külliyat hâlinde okuyanların, **Vukuat Var, Kanlı Topraklar** ve **Hanımın Çiftliği** romanlarından detaylı bir biçimde tanıma imkânı bulduğu imam efendi (Kabak Hâfız) de gerçek kimliğini, Neriman’a tacizde bulunup onun bedeninden yararlanmak isterken gösterir. (ss. 149-154) Camide ve sokaktaki imam efendi ile Neriman’la baş başa kalan imam efendi sanki aynı kişi değildir. Anılan romanlarda “din, Allah, haram, helâl, cennet ve cehennem” hususundaki görüşlerini **Yalancı Dünya**’da da Neriman’a anlatmakta bir beis görmez. Pazarıcı Haydar’ın kızını evlendirmek istediği Ispartalı zengin Nurcu da Kabak Hâfız gibi sahtekâr ve iki yüzlü bir insan olarak tanıtılır. (ss. 185-186) (2,6. madde)

Yalancı Dünya’da, *hayatlarını din kurallarına göre tanzim etmek isteyen insanların hayallerini, hâkim anlatıcı araya girerek okuyucuya şöyle anlatır:* “Baldırı çıplak takımı, politika kurmaylarının yeşil bayrağı çekecekleri günü ipe çekiyorlar, o günse bir türlü gelmiyor, gelmiyordu. O günün bir türlü gelmeyip gelemeyişine, sinirlenenlerse, saf, temiz, aldatılmış, din inançları kötüye kullanılmağa çalışılan, zamanı gelince politika, şaka bilmeyen “Halk”tı. İnanıqları yola kellelerini koymuşlardı ama, bu inancın yanlışlığını onlara kim anlatacaktı? Böyle şeylere herşeyden önce Dünya’nın dayanaşı (tahammülü) kalmadığına hiç kimse inandıramazdı onları. Damarlarındaki kan “inanmışlık”ın heyecanı ile kurşun gibi dolaşıyordu. Milli Mücadele’de anayurdu düşmandan kurtaran bu biçim “inanmışlık”ın damarlardaki kurşun hızıyla dolaşan kanı değil miydi? Yüzyıllar boyunca, insanoğlunun her yapıcılık ya da yıkıcılıktaki ileri atılışının nedeni de

bu kandı. Bu kan, bu kanın gücü, çok geri kalmış yurdun kalkındırılması için kullanılsa, yurdu çok değil beş, on yılda ileri ülkeler hizasına çıkarabilir, ya da tam tersi, kötüye kullanılırsa büsbütün yıkar, harabeye çevirebilirdi.

Aç, sefil, perişan, sahipsiz "Halk"ı aldatıyorlardı. Aldanmış insanlar, aldatılmaktan bıkmış insanlar, artık aldatılmamak için gözlerini dört açmış insanlar, işte gene aldatılmaktaydılar." (ss. 351-352) (1. madde)

Anlatıcının bu şekilde anlattığı insanlar, Neriman'ın babası Pazaracı Haydar'ın da aralarında bulunduğu, Kabak Hâfız'ın yönlendirdiği insanlardır. Bu insanlar, "din" kavramının ne olduğundan, dinin insanlardan ne istediğinden, insanlara nasıl bir dünya vaat ettiğinden, hayalini kurdukları sistemin ne olduğundan, onlara ne getirip onlardan neleri götüreceğinden habersiz oldukları gibi, bunu merak da etmezler. Tamamen câhil, şuursuz bir yığındır.

Sonuç

Orhan Kemal, bütün insanların daha iyi bir dünyada, daha mutlu, daha insanca yaşamak istediklerini, bütün sistemlerin de insanlara daha iyi bir hayat sağlamak için ortaya çıktıklarını, hırsızın bile daha iyi yaşamak için çaldığını, dinin de aynı amacı güttüğünü, bunu başaramayınca da kuru bir öte dünya vaat ettiğini söyler. Onun bu görüşlerini yukarıda alıntılamıştık. Bu düşüncelere sahip olan Orhan Kemal'in, dinden pozitif yönde bir beklentisi olmasını beklememek gerekir. Zaten Orhan Kemal'in benimsediği dünya görüşü de dine "halkı uyuşturan bir afyon" gözüyle bakmaktadır. Nitekim Orhan Kemal'in romanları üzerine yapılan bir araştırmada şöyle denilmektedir: "İncelediğimiz romanlarda, din, namus gibi değerler hep çözümler, sapmalar, yozlaşmalar içinde yansır. Bu romanlarda dindar görünenler namussuzca işler yaparlar. Şahısların çoğu ya savruldukları ekmek kavgasında, ya tutuldukları sınıf atlama mücadelesinde bu iki değerle sağlıklı bir ilişki kuramazlar. Bozuk ekonomik yapı, bu değerleri yozlaştırmış veya kendi sistemini oturtmak için kullanmıştır. (...) Din, gelenekler, aşk, namus gibi değerler toplumdaki mevcut halleriyle işçi sınıfının hayatını olumsuz etkileyen olgulardır. İşçi sınıfı, oluşumunu hazırlarken bu kayıtlardan kurtulmalıdır. Çünkü, Marksizm'e göre bozuk bir sosyal düzende, bu tür moral değerler de burjuvanın hizmetindedir veya onlar her değeri kendilerine çıkar kotarmak, işçi sınıfı üzerinde baskı kurmak için kullanırlar. Sanatı ekonomik yapıyla dolaysız ilişkilendiren Marx, onu üstyapı kurumunun bir parçası sayar. Dolayısıyla hedeflerinden

biri “toplumsallaştırmak” olan Marksist sanat, burjuva kültüründen kurtulmayı şart sayar.”²⁹

Necdet Subaşı'ya göre, Türkiye'deki solcu aydınının dili “birlikte düşünmeyi kışkırtmayan, bu nedenle sesli düşünme payı taşımayan, nihai bilgiye daima vakıf olduğu iddiasında, birlikte “aydınlanmacı” değil hep “aydınlatici” bir dildir.”³⁰ Bir aydın hareketi olarak ortaya çıkan Türk solu, İslâm tarihinden kendisine dayanak teşkil edecek temellerden yoksundur. Çünkü İslâm toplumu, Batı toplumunun gelişme modelinden ayrı bir seyir takip etmiş, feodalite ve kapitalizm aşamalarından geçmemiştir. Dolayısıyla kapitalist gelişmenin olmadığı bir toplumda da sosyalizmin gerçek maddi ve toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkması da beklenmemelidir.³¹ Türk solu, hemen hemen bütün dönemlerinde başka ülkelerden esinlenmişlerdir. Uzun bir süredir modernleşme çabası içinde yönünü Batı'ya çevirmiş olan Türkiye'de, bu durum yadırganmamalıdır. Dine ilişkin düşüncelerini Avrupa din tarihinden ya da kadim dinlerden alan Marksistler, Avrupa'da anlaşıldığı biçimiyle din kavramından temelde farklı bir şey olan ve gerçekte insanlığın dinî bilincinin mükemmelliğe erişerek tamamlanması olan İslâm'a eleştirilerde bulunmaktadır.

Solcu aydınlara göre, egemen sınıfların egemenlik aracı olan din, toplumsal değişmeye karşı güçlü bir fren teşkil etmektedir. Marx onu, insanlığın ıstırapının bir ifadesi ve bu ıstırapı hafifletme çabası olarak değerlendirmişse de, “halkın afyonu” formülüyle ortaya attığı yorumun, izleyicilerini derinden etkilemiştir ve dolayısıyla bu izleyiciler arasında dine önem verenlerin sayıları çok azdır.³² Özellikle **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanında ağaların kendilerini alıp tarlalarında çalıştırması için güneş ve yağmur altında bekleyen insanların kaderlerine boyun eğmelerinin, içinde buldukları sömürü ortamını sorgulayamamalarının ve sömürülmelerinin devam etmesinin temelinde, din tarafından uyuşturulmuş olmaları yatmaktadır. Bu insanlar, İslâm inancında gerçekten olup olmadığını, varsa nasıl bir tevekkül anlayışı olduğunu dahi bilmedikleri bir imanla kaderlerine boyun eğmişlerdir. Halbuki, bu tür bir tevekkül anlayışına İslâmî bir şair olarak tanınan Mehmet Akif de karşı çıkmaktadır.

²⁹ Mehmet NARLI, **Orhan Kemal'in Romanları Üzerine Bir İnceleme**, KB Yay., Ankara 2002, s. 344.

³⁰ Necdet SUBAŞI, **Türk Aydınının Din Anlayışı**, YKY, İstanbul 1996, s. 153.

³¹ Necdet SUBAŞI, A.g.e., s. 154.

³² Necdet SUBAŞI, A.g.e., s. 156. Subaşı'na göre, solcu aydın, Türk toplumunun kimliğini oluşturduğu iddiasına dayalı olarak dini tanımlamakla birlikte, onu kendi kökenleri içinde tanıyarak değerlendirme konusunda oryantalist malzemenin sunduğu subjektifliği aşmayı henüz başaramamış değildir.

Orhan Kemal'in romanlarında görülen din ve dinle ilgili kavramlar ve uygulamalar, Necdet Subaşı'nın iddialarını doğrular niteliktedir. Zengin işadamlarının, büyük toprak sahiplerinin dindar görünmeleri sadece teşrik-i mesaide buldukları insanlar üzerinde güven tesis etmek, onları rahatça sömürmeye devam edebilmek içindir. **Kanlı Topraklar**'daki fabrikatör Nedim Ağa, sebze-meyve komisyoncusu Haydar, daha sonra Topal Nuri bu karakteri sergileyen birer roman kişisidir.

Gerek **Baba Evi** romanındaki babanın evladına verdiği din eğitimi ve gerekse **Hanımın Çiftliği** romanında Kabak Hâfız'ın bir geriye kırılmayla hatırladığı İstanbul'da medrese talebeliği sırasındaki din eğitimi, bir insana dinin ne olduğunun öğretilmesinden tamamen uzaktır. Kabak Hâfız'ın medresede "ders-i âm" olan hocasının talebeleriyle olan münasebeti, cizvit papazlarının rahip adayı öğrencilerle olan ilişkilerinden farksızdır. Bu düşünce Marksist bir aydının yüzündeki bütün dinleri ortaçağ Avrupa'sındaki hristiyanlığın özelliklerine sahip görmesinden kaynaklanmaktadır. Romanlarda dinin emirlerine muhatap olan insanların hiçbiri doğru dürüst bir din eğitimi almamıştır. **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanında olduğu gibi, hepsi kulaktan dolma bilgilere sahiptir ve duyduklarının gerçek olup olmadığını sorgulayacak bilinçten de yoksundurlar. Dinî bir eğitim almış Kabak Hâfız gibi kimseler ya da din adamları ise dinî bilgileri ve genel olarak din kurumunu kendi bireysel çıkarları için kullanırlar.

Orhan Kemal'in din adamlarına bakışı, üç ayrı romanda okuyucu karşısına çıkan Kabak Hâfız'ın şahsında görünmektedir. Yazar, Kabak Hâfız'ı okuyucuyu tiksindirecek tarzda resmeder. Kabak Hâfız, yiyeceklerin en iyisini yemek, içkinin en kalitelisini içmek, fırsatını buldukça önüne çıkan her kadınla beraber olmaktan başka bir düşüncesi olmayan bir insandır. Bu amaçlarına ulaşmak için dini bütün bir insan, ulu bir din adamı rolünü ustalıkla oynar ve bunda da çoğunlukla başarılıdır. Foyasının meydana çıktığı zamanlarda ise mekân değiştirir. Kabak Hâfız gibi din adamları, birtakım hurafelerin ve batıl inanışların insanlar arasında din gibi algılanmasına neden olmaktadır. Kendileri asla inanmadıkları halde, muska yazmaları, sihir yapmaları vs. hurafeleri devam ettirmeleri yalnızca kişisel çıkarları içindir.

Hanımın Çiftliği romanında Kabak Hâfız'a, zengin toprak sahibi ağalar veya onların kâhyaları (ırgatbaşı) tarafından, sabah ezanını normal zamanından bir saat daha erken okuması hususunda istekte bulunulur. Bu arzuyu memnuniyetle yerine getiren Kabak Hâfız'ın şahsında bütün din adamları; ezenin, sömürenin yardımcısı, daha doğrusu onun bir vasıtası durumuna gelmektedir. Çünkü sabah e-

zani bir saat erken okununca, ırgatlar da bir saat daha fazla çalışmakta, böylece ağalar işgücünden kazanmaktadırlar.

Kabak Hâfız'ın şahsında genelde din adamlarına, özelde ise yalnızca Kabak Hâfız'a acımasız eleştirilerde bulunan, onun gerçek yüzünü anlayan Muzaffer Bey isimli roman kişisi, aynı zamanda Atatürkçü düşünceye sahip bir insandır. Sahtekâr dindarlar sebebiyle devrimlerin tehlikeye düşeceğinden korkmaktadır. Aynı kişi diğer taraftan, yeğenin evleneceği kızı onun elinden alan, tarlalarında çalışan köylü kadınları gerekirse zor kullanarak kocalarının yanından alıp yatak odasına götürür, köylülerin ekip biçtiği toprakları ellerinden alan, kazandığı paraları Avrupa'daki sefahat âlemlerinde harcayan bir kişi olarak tanıtılmaktadır. Bu durumda, samimi bir Atatürkçü portresiyle karşılaşmamaktadır. Muzaffer Bey de; Kabak Hâfız'ın dini, çıkarları için kullanması gibi, devrimleri ve partiyi kullanıyor denilebilir. Nitekim, kendi çıkarlarının muhalefet partisi saflarında olduğunu anladığında hemen gidip üye olur.

Muzaffer Bey'in iktidarda bulunan ve başlangıçta kendisinin de desteklediği partiyi, muhalefet partisinin elinde bir silah olarak bulunan "din"i, iktidardaki partinin de kullanmasına karşı çıkması; dinin yalnızca devrimci devlete yardımcı olduğu müddetçe yaşatılması gibi düşünceleri; **Üç Kağıtçı**³³ romanında da milletvekili adayı Kudret Yanardağ'ın, romanın pek çok yerinde seçim propagandası konuşmalarında sürekli dinsel motifleri kullanması ve hatta "hilâfeti bile geri getirme" gibi cüretkâr sözler sarf etmesi "din"in devlet ve hükümet elinde de bir hükümlerlik silahı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu durumda din, asla moral bir değer değil, yalnızca bir sömürü vasıtasıdır. Hizmetini tamamlayan din ise bastırılması gereken bir sistem olmaktadır.

İnsanlar kendilerini dindar görünüşleriyle aldatan toprak ağalarının, işadamlarının ve Kabak Hâfız gibi din adamlarının elinde sadece bir oyuncak olmaktan başka bir şey değildir. Bunlar, çoğu zaman, acınası hallerinin farkında bile değildir. Dini bilgileri ya çok az, ya da hiç yoktur. **Hanımın Çiftliği**'nde olduğu gibi din adına yapılan kışkırtmalara kolayca kanarlar. Başlarına gelen bütün felaketleri, sıkıntıları; yaşadıkları sefaleti, açlıklarını, yokluklarını sadece "kader" olarak yorumlar ve öte dünyanın mutluluklarıyla avunurlar. Kendilerini din adına, dini vasıta ederek sömürenlerin gerçek yüzlerini ya göremezler ya da hiç fark edemezler. Çoğu zaman onları Allah'ın sevgili kulları olarak görürler. Gerçekleri fark edenlerse, ya korkarak seslerini çıkaramazlar ya ağızlarına çalınan bir parmak bala kanarak su-

³³ Orhan Kemal, **Üç Kağıtçı**, Tekin Yay., 7. bsk., İstanbul 1985 (1. bsk.: 1969).

sar, ya da onlardan öğrendikleriyle, Kantarcı Mustafa gibi, aynı yolun yolcusu olur; ama bunu da başaramazlar.

Topal Eskiçi gibi bazı roman kişileriyle, içinde buldukları bütün olumsuzlukların müsebbibi olarak Allah'ı görür. Allah'a şüphesiz olarak inanmaktadırlar. Fakat isyan ettiklerinde sarf ettikleri cümleler, alışlagelmiş "Allah" kavramıyla uyuşmaz. Adeta Allah, yoksullara zulmeden bir diktatördür. "Gerçekte var olan Allah, kuluna zulmetmez. Eğer, her şeye gücü yetiyorsa bu insanları, niçin bu perişanlıktan kurtarmamaktadır?" sorusu satır aralarına gizlenmiş ve cevabı okuyucuya bırakılmıştır. **Vukuat Var**'da Ramazan'ın kendi çirkinliği ve çelimsizliği, dayısı gibi yiğit bir adam olamayışı sebebiyle isyan etmesi ve Allah'ın kudretini sorgulaması; Berber Reşit'in karısının, çok sevdiği koyununun ölmesi nedeniyle Allah'ı sorgulaması; Güllü'nün "gerdek gecesi kızların acı çekmesi sebebiyle Allah'ın kızlara düşman olduğu"nu düşünmesi gibi örneklere bakılırsa, bu romanlardaki "Allah'a bakış", Yunan mitolojisindeki "Zeus'a bakış" gibidir. **Kanlı Topraklar**'da Topal Nuri'nin Allah'a küfrettiğinde, tuvalete ekmele gittiğinde ve ekmeği tuvalet deliğine attığında çarpılmayı beklemesi, ve çarpılmayınca da "Acaba Allah yok mu?" diye sorması, hep cezalandıran, yok eden bir Tanrı anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu bakış, İslâm'ın kendisinde olan bir "Allah" anlayışı mı yoksa Batılı bir "Tanrı" anlayışı mıdır? Görünen odur ki, Orhan Kemal'in romanlarında anlatıcının okuyucusuna gösterdiği "Allah", Türk toplumunun inandığı İslâm dininin temel kaynaklarında anlatılan "esirgeyen, bağışlayan, merhameti bol, zulmetmeyen bir Allah" değildir.

Romanlarda dinin kendisinin temel kaynaklarına bağlı din anlayışı yerine, "töre, gelenek, hurafe"ye dayanan, din olmadığı halde roman kişilerinin din zannettiği, -toplum içindeki pek çok insan gibi bir din anlayışı sergilenmektedir ki Marx'ın bir üst yapı kurumu olarak gördüğü baskı vasıtası "din" de aynı "din"dir. Bu din sebebiyle dini duyguları istismar edilerek işçiler, köylüler yani emekçiler ezilmektedir.

Yalancı Dünya romanında Kabak Hâfız'ın camideki vaazında kadınları "şeytan-ı lâin" olarak göstermesinin temelinde de, kadınların ezilmesinin müsebbibi olarak dini görme ve gösterme düşüncesi yatmaktadır.

Bir eleştiride olumsuzlamanın olması doğaldır. Eleştiriyi yapan, olumsuzladığı olgu ve kişilerin (din ve din adamı gibi) yerine hiçbir şey koymuyorsa bu durumda olumsuzlanan kişi ve olguların tamamen ortadan kaldırılmasını, problemlerin çözümü için bir merhale olarak görüyor demektir. Neticede eğer din ve dinsel olgular kitleleri uyuşturan bir afyonsa, o zaman bu kitleleri uyandırmak, kendine getirmek için sebebi yani ortadan kaldırmak ya da olabildiğince

pasifize etmek gerekmektedir. Nitekim yukarıda, Orhan Kemal'in bu düşüncemizi destekler nitelikte olan "Asıl yurtseverlik, içinde yaşadığı toplumun bozuk düzenini görmek, bozukluğun nereden geldiğine akıl erdirmek, sonra da bu bozuklukları ortadan kaldırmaya çalışmaktır." şeklindeki cümlelerini alıntılamıştık.

Orhan Kemal, sanatında, sahip olduğu ideolojinin görüşleri doğrultusunda bir yol izlemiştir. Halkının ıstıraplarının tek kaynağı olarak değil; fakat sebeplerinden biri olarak dini göstermiştir. Saf ve temiz kalpli insanlar, inançları kullanılarak kolayca kandırılmakta ve sömürülmektedir. Okuyucusuna "senin inandığın sistem işte benim resmini çizdiğim bu fenalıklar yumağıdır, senin felaketinin sebebi ve kaynağı senin din adını verdiğin, kaderim dediğin şeydir" mesajını vermektedir